

KÖNYVISMERTETÉS

Novák Ádám: A terebesi Perényi család története a 15. század közepéig. DE-FIK „Magyarország a középkori Európában” Kutatócsoport, Debrecen 2020. 290 oldal

A Perényiek a magyar középkor kései szakaszának egyik legbefolyásosabb familiája voltak, akikkel eddig csak néhány családtörténeti tanulmány foglalkozott, hivatalviselésüket is csak az országos adattárak vették számba. Novák Ádám könyve – amelyet 2018-ban PhD disszertációként védett meg Debrecenben – nem az egész család történetét vizsgálja, hanem a három nagy ágra bomló nemzetség – a szó használatának semmi akadályát nem látom, még akkor sem, ha a Perényiek nem tartoztak azokhoz a rokonságokhoz, akik magukat a honfoglaló vagy a királyság első évszázadában beköltöző indigena ősoktól származatták – egyik ágának, az ún. terebesinek a történetét írta meg.

A választás szerencsés volt, hiszen a három ág közül ez jutott a legnagyobb politikai szerephez. Nem véletlenül hívják őket másképpen nádori ágnek, egyik tagjuk utóbb ugyanis még nádort is adott az országnak. Utolsó férfiak az újkor hajnalán az ország legfontosabb döntéshozói közé tartoztak. Magyar mércével mérve jelentős irodalmi hagyaték örököltette meg emlékezetüket. Sorsukon keresztül az Jagelló-kori, a kettős királyság korabeli és a korai Habsburg-kor Magyarországot szemlélhetjük. Ráadásul nem kicsiben, hanem felülnézetből. Nem lehet figyelmen kívül hagyni a Perényiek szerepét a magyar reformáció elterjesztésében sem. A magyar reformáció első évtizedeinek eddigi történeti irodalma még nem tárta fel igazi jelentőségüket, pedig a kelet-magyarországi reformáció egyik legfontosabb alapítóit kell bennük látnunk.

A szerző azonban a család utolsó száz évének történetét már nem írta meg. A Mátyás-kori törést követő másodvirágzást már új korszaknak tekintette, ezért megelégedett az ág Hunyadi Mátyás trónra léptéig történő vizsgálatával. A téma illetően szűkítése elfogadható, hiszen a terebesi Perényiek utolsó tagjainak vizsgálata már egészen más forrásadottságok között kell, hogy megtörténjen. A Nemzeti Levéltárnak a reformációs projekt keretében elkezdődött virtuális iratgyűjtése, amely az 1526 és 1541 közti időszakra egy, a középkori adatbázishoz hasonló gyűjteményt hoz majd létre, néhány év múlva ugyanolyan könnyűvé teszi a

magyar kora újkor első évtizedeinek kutatását, mint amilyen egyszerűvé vált egykoron a középkor magyar levéltári anyagokhoz való hozzáférés. Addig azonban érdemes várni.

A Perényiek terebesi ágának korai történetét veheti kezébe tehát az olvasó, jó százyolcvan esztendő és a család négy generációjának történéseit találja meg a könyvben. A szerző valójában azonban a terebesi ág egyik alágának, a csorbaköinek a történetét írta meg, a pataki alágét épp csak megemlítette. Az ágak és alágak egymáshoz való viszonyát, elnevezésük relatív jogosultságát jól szemlélteti a könyv: az ágakat és az alágakat az egyes birtokok öröklése, a neveket a családi rezidencia határozza meg. Novák kiemelt jelentőséget tulajdonított a negyedik generációnak, a nemzetség addigi legmagasabb bárói rangjára emelkedett tagjának, Perényi János tárnokmesternek. A rá vonatkozó források ugyanis messze felülmúlják a korábbi családtagokra vonatkozó információkat. Politikai szereplésének feltárása pedig a középkori Magyarország egyik legmozgalmasabb korszakának, az 1440-ben kezdődött zavaros időknek megértéséhez visz közelebb bennünket. A szerző alaposan kiaknázza azokat a forrásokat, melyek az ág történetére vonatkoznak. Saját gyűjtést végzett szlovákiai levéltárakban, és használta a magyarok által nemrégiben felfedezett angol címerterkereszt is.

A mű kronologikusan megírt családtörténet. Manapság a politikatörténet-írás fő műfaja a politikai életrajz vagy, ha hosszabban vizsgált időintervallumról van szó, a családtörténet. Novák Ádám könyve ez utóbbi műfajhoz tartozik. A szerző a család történetét mindig összekapcsolta a magyar politika eseményeivel, a család életét a magyar társadalom történetével. A zavaros idők eseménytörténetét gazdagította Perényi János tárnokmester politikai pályájának és két fogságának leírásával. A mű nagyon alaposan veszi számba az egyes ágak által közösen is birtokolt jószágokat. Más családok történetével foglalkozó kutatók számára igencsak megszívlelendő, amit a nagy birtokfelsoroló oklevelek forrásértékéről írt: ezeket igen kritikusan kell kezelnünk, mivel válogatás nélkül közlik a valóban birtokolt jószágokat és azokat, amelyekre csak igényt tartott a család. Hasonlóan kritikusan kezelte a méltóságsorok adatait. Novák kiemelt jelentőséget tulajdonított a terebesi ág, de egyáltalán a Perényiek, címer- és pecséthasználatainak. A Perényiek címerei nem csak pecséteken maradtak fenn, megörökítették azokat

faragványokon, de még egy címeres könyvben is. A pecsétek és más címeres emlékek jó minőségű fotókon láthatók a műben.

A könyvben több helyen felmerül a portaszám, mint a birtoknagyság és főleg a bevétel megragadásának egyetlen biztos viszonyítási pontja. (66, 69, 80.) Az északkelet-magyarországi adórajstromok erre jó lehetőséget kínálnak. Fügedi Erik, Kubinyi András, Engel Pál mind nagyon örültek e számoknak, szívesen használták őket, akkor is, amikor a nemesség különböző rétegeit akarták meghatározni. E szerzők tekintélye elég volt ahhoz, hogy mások is kövessék példájukat, Novák Ádám is így járt el. Itt az ideje azonban, hogy árnyaltabban közelítsük meg a kérdést. A magyar királyi adó – itt a kamara hasznáról van szó, de igaz ez a hadiadóra is – beszéde rendkívül egyszerűen történt. Ennek így is kellett lennie, mert az adórendszer logikája és az adószedés oka ezt kívánta. A késő-középkori királyi adó modern szóval élve egykulcsos, egyenes, paraszti vagyonadó volt: aki elérte az adófizetésre alkalmas vagyont, annak azt meg kellett fizetnie függetlenül vagyona és jövedelme nagyságától. E rendszerben nem számított sem a parasztporta nagysága, sem a paraszti háztartás bevétele. Egy észak-zempléni ruszin irtásfalu negyedtelkese ugyanannyit fizetett, mint egy dél-zempléni mezőváros szőlőbirtokos, kereskedő parasztpolgára. 1521-ig e formális rendszeren szinte semmit sem változtattak, a 15. század második felében is csak egy kicsit árnyaltak rajta. A Zsigmond-kori rendszer, a porta meghatározására jól ismert, hiszen később még a törvénytárba is bekerült. Ennek alapján azonban nem lehet egy vidék gazdagságát meghatározni. Ami az adórajstromban egy portaként van feltüntetve, az, paraszti viszonyok között értve, lehetett dúsgazdag és ínségesen szegény is. Abban pedig nem reménykedhetünk, hogy a számok kiegyenlítik egymást; az átlag csupán aritmetikai konstrukció, nem társadalmi realitás.

Érdemes tovább gondolni a könyvben tárgyalt néhány történetet. Ilyen a pataki uradalom sorsa és a Perényiek pataki ágának kihalta után következő, a Perényiek és a Pálóciak közt lezajló huzavona. (143.) E vita jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a zavaros idők alatt különböző táborba kerüljenek a Pálóciak és a Perényiek. Szögezzük le, a Perényieknek Miklós halála után a magyar jog szerint semmi joguk nem volt Patakra és uradalmára, ők azonban mégis megpróbálták azt a maguk kezén megtartani. A mohácsi csata után megisméltődött

az eset. Akkor revansot vettek a terebesi ágból való Perényiek, és azonnal elfoglalták a pataki uradalmat. Hiába törvényesítették utólag eljárásukat, ez nem feledtetheti velünk, hogy Patak megszerzése 1526-ban törvénytelen volt. Nagyon tanulságos Csorbakő visszakerülése a Perényiek kezére 1445-ben. (145.) Kevés olyan forrásunk van, amely bepillantást enged egy birtokosváltás gyakorlati lebonyolításába, itt azonban lehetőségünk nyílt erre. A birtoknak ugyan részei voltak az ingóságok, a Pálóciak azonban üres istállókat, sőt ha hihetünk a panasznak, üres cselédházakat hagytak hátra, azt ugyanis kétlem, hogy parasztaik eltávoztak volna földjeikről. E példából kiindulva érdemes lenne akár a honor birtokok, akár a magánbirtokok bírói ítélettel kikényszerített birtokosváltásainak egyszer utánajárni.

A bratrik 1448 körüli felbukkanása kapcsán itt az ideje, hogy végleg eldöntsük, hogy honnan van a nevük, és miért csak egy idő után bukkannak fel okleveleinkben. (150.) Erzsébet királyné 1440-ben felfogadta Jiskrát, aki zsoldosaival azonnal megszállta a királynéi birtokokat, majd onnan terjeszkedni kezdett. A csapatok zömét a cseh katonák – a svájci zsoldosok közép-európai megfelelői – adták, azonban még évekig nem találkoztunk bratrikkal a forrásokban. A bratri névnek semmi köze nincsen sem valamiféle misztikus huszita közösséghez, sem a huszita eretnekekhez, a cseh-morva testvérekhez – ne féljünk a szóhasználatától, ők az államvallássá emelkedett huszitizmus eretnekei voltak –, akik ekkor még Csehországban sem jelentek meg. A korabeli zsoldoskompaniák *fraternitasokba*, *Bruderschaftokba* szerveződtek, tagjaik esküjük szerint *farterne*k, *Bruder*nek, azaz fivéreknek, csehül *bratrinak* nevezték magukat, mivel esküjük arra kötelezte őket, hogy fivéreknek tekintsék egymást. E nevük a civil környezetben azonban csak azután jelent meg, midőn önállóan, egy-egy kapitány vezetése alatt kezdtek tevékenykedni. Hasonló történt Görzben 1462-ben János gróf halála után, ahol a szintén alapvetően cseh eredetű – valójában nagyon vegyes nemzetiségű – zsoldosok kezdtek önállóan tevékenykedni. Ott hol erdei legényeknek (*Holz knecht*), hol meg egyszerűen *Bruderek*nek nevezték őket, akiknek egy része, a lienzi Bruderschaft, önálló politizálásba is kezdett. A Balti-tengeren a 14. század végén tevékenykedő kalózok Vitalienbrüder neve hasonló eredetű.

Tringli István

